

Jopi Harri

Suomalaisen sunnuntaivigilian suuri ehtoopalvelus Sabbaan typikonin toimitusohjeisiin verrattuna

Suomen ortodoksisessa kirkossa on historiallisesti noudatettu ns. jerusalemlaista jumalanpalvelusjärjestystä siinä muodossa, jonka olemme Venäjän ortodoksiselta kirkolta perineet. Toteutuva jumalanpalvelusjärjestys on referenssilähteissä kuvatun järjestyksen sovellus, jonka koostumukseen vaikuttavat referenssilähteiden ulkopuolinen traditio ja kulloisetkin paikalliset olosuhteet. Referenssilähteitä ovat traditionaaliset jumalanpalveluskirjat, joista tärkeimmät ovat typikon, oktoehos, triodion, pentekostarion, irmologion,¹ minea ja orologion sekä papin käsikirjat.

Venäjän kirkon saatavilla pitämien traditionaalisten jumalanpalveluskirjojen käännösasuja ja sisältö ovat peräisin patriarkka Nikonin aloittaman liturgisen uudistuksen jälkeiseltä ajalta. Tässä uudistuksessa jumalanpalvelus pyrittiin harmonisoimaan siten, että se vastaisi kreikkalaisella kielialueella 1600-luvulla vallinneita käytäntöjä.² Olennaisilta osiltaan nykyisen muotonsa nämä kirjat saavuttivat viimeistään 1700-luvun alun tienoilla,³ eikä niihin sisältyviin rubriikkeihin eli toimitusohjeisiin ole sen koommin kajottu.

On merkillepantavaa, että eräiltä osin rubriikit eivät kuvaa mitään sellaista käytäntöä, jota olisi sellaisenaan noudatettu Venäjän kirkossa ennen tai jälkeen Nikonin uudistuksia. Tämä seikka paljastaa kirjojen referenssifunktion: ne eivät ole (eikä niitä ole sellaiseksi ymmärretty) velvoittava ohje siitä, miten jumalanpalvelukset on käytännön olosuhteissa ehdottomasti toimitettava, vaan *malli*, jonka mukaan jumalanpalvelukset on perimätiedon mukaan muinaisena aikana kyetty ideaalitulanteessa ja -resursseilla toimittamaan.⁴

Eri aikoina ja eri paikoissa tuo ideaali on sittemmin saavutettu joko paremmin tai huonommin; tässä kirjoituksessa pyrin tarkastelemaan, missä määrin ideaalia voitaisiin käsikirjojen mukaan toimittamalla lähestyä Suomen or-

todoksisen kirkon suomenkielisisä sunnuntaivigilioissa.⁵ Käytännön syistä tarkastelu rajoittuu vigilian ehtoopalvelusosaan.

Vigilia ja sen perusteet

Vigilia on ”öinen” juhlapalvelus, jossa jonkin verran tavallista juhlavampi suuri ehtoopalvelus liittyy saumattomasti aamupalveluksen ja I hetken muodostamaan kokonaisuuteen,⁶ mikä tarkoittaa, että näiden palvelusten lomaan sijoittuvat ehtoonjälkeinen ja puoliyöpalvelus jäävät pois – vigilian raskauden vastapainoksi.⁷ Eräissä kielissä vigiliaa tavataan kutsua ”kokoöiseksi”, mikä ei kuitenkaan tarkoita aivan sitä, että palveluksen olisi kestettävä kirjaimellisesti illasta aamuun. Rubriikkien mukainen lyhentämätön sunnuntaivigilia lienee mahdollista toimittaa kuudessa tunnissa, ja maltillisin lyhennyksin (luopumalla toistoista ja eräistä lukukappaleista kuten pyhien isien evankeliumikommentaareista ja saarnoista) vigilian läpiviemiseen riittänee neljä tuntia. Kumpikin aikamäärä edellyttää aiheettoman hidastelun välttämistä.

Sabbaan typikonissa⁸ vigiliapalveluksiin liittyvät yleiset rubriikit ja muut ohjeet annetaan pääosin luvuissa 2–6 (eräät muut luvut sisältävät täydentäviä ohjeita). Luvussa 2 esitetään vigilian kulku juhla-asteettomina sunnuntaipäivinä, ja luvuissa 3–5 ilmaistaan eri juhla-asteita edustavien kalenteripäivän pyhien vaikutus sunnuntaivigiliaan.⁹

Luvussa 6 lasketaan perusteet vigilian toimittamiselle jokaisena sunnuntaina.¹⁰ Se kuuluu seuraavasti:

⁵ Tarkastelu koskee oktoehos-kauden tavallisia sunnuntaipäiviä, joille ei sijoitu vigilia-asteen juhliä tai suurten juhlien esi- tai jälkijuhliä.

⁶ Joulun ja teofanian vigiliat alkavat suurella ehtoonjälkeisellä palveluksella, sillä suuri ehtoopalvelus on toimitettu jo aikaisemmin.

⁷ Vigilian juuret ovat Palestiinassa, Sabbaan lavran traditiossa. Yleisortodoksisen riitukseen vigilia etabloitui ns. uussabbaalaisen synteisin seurauksena, joka on konstantinopolilaisesta Studionin riituksesta Sabbaan lavrassa 1000-luvulla edelleen kehitetty toisinto, josta 1400-luvun loppuun mennessä (kreikkalaisella alueella jo pari vuosisataa aiemmin) oli tullut yleisortodoksinen – *jerusalemlaisena* tunnettu jumalanpalvelusjärjestys (ks. Taft 1992, 78–83). – Vaikka kreikkalaisella alueella vigilioita ei liene yleensä toimitettu seurakuntakirkoissa ainkaan Bysantin kukistumisen jälkeen, vigilian periaatteellisesta sisällyttämisestä myös kreikkalaiseen perinteeseen on merkinä suurten juhlien ”vigilia-aste”.

⁸ Typikonin otsikko kuuluu: ”Typikon, se on kuvaus kirkollisten toimitusten järjestyksestä meidän kunniallisen jumalankantajaisämme Sabbaan pyhässä lavrassa Jerusalemissa. Samainen järjestys on muissakin Jerusalemin kunniallisissa luostareissa, ja se on mallina myös muille pyhille Jumalan kirkoille.” (*Typikon* 1997, 9.)

⁹ Typikonin luvut 1–5 ja 7 ovat liitteenä oktoehoksessa (*Oktoih* 2004) ja luvut 1 ja 2 *Služebnik*’issa (1996). Sovellettu tiivistelmä vigilian rubriikeista juhlapäivinä sisältyy yleiseen mineaan (*Minā obščaja* 2004).

¹⁰ Tosiasiallisen poikkeuksen muodostaa pääsiäissunnuntai.

¹ Irmologionin tekstipainos, jonka *liitteissä* on muista jumalanpalveluskirjoista puuttuvaa olennaista tietoa.

² Ks. esim. Meyendorff 1991. – Kirjojen sisällön täsmällinen muotoutuminen on kysymys, johon ei tässä yhteydessä ole mahdollista syventyä. Todettakoon kuitenkin, että suurimmaksi osaksi kirjojen katsotaan palautuvan kreikankielisen tekstitradiition johonkin konkreettiseen muotoon, mikä tarkoittaa, etteivät niiden rubriikit ole 1600-luvun toimitustyön tuloksena Venäjällä syntyneitä sepitettä.

³ Nikonin uudistuksia edeltävä (jerusalemlainen) referenssitraditio slaavilaisella alueella eroaa jumalanpalvelusten kulun osalta vain vähän uudistusten jälkeisestä.

⁴ Perimätiedon objektiivisella totuudellisuudella on tässä saman verran merkitystä kuin sillä, missä määrin Raamatun kirjat kuvaavat historiallisia tosiasioita tarkalleen siten kuin ne ovat tapahtuneet.

Vigilioista, jotka ovat läpi vuoden

Tiedettäköön:

Että kokonaisessa vuodessa on 52 viikkoa, joiden jokaisena sunnuntaina toimitamme vigilian, joten koko vuoden aikana olevien kaikkien ylösnousemuksen vigilioiden luvuksi tulee 52. On kuitenkin myös suurina juhlina vigilioita joka kuukausi. Niinpä yhteensä noiden kanssa vigilioita on vuodessa 68. Lisäksi on muita vigilioita – ne osoitetaan [typikonin kalenteriosassa] – omilla kohdillaan –. On vielä vigilia temppelin pyhälle, joka luostarissa tulee toimittaa hänen muistokseen eikä millään muotoa sivuuttaa.¹¹

Luvusta 6 voi välittyä käsitys, että vigilia on pakollista toimittaa mainittuina päivinä. Mutta asia ei ole näin, sillä luku 7 tarjoaa ohjeistuksen, miten menetellään, jos vigiliaa ei syystä tai toisesta saada aikaan: ”Tiedä, että pienissä luostareissa sekä [niissä] katedraaleissa ja seurakuntakirkkoissa, joissa vigilioita ei ole tai esimies ei halua [niitä toimitettavan], lauletaan suuri ehtoopalvelus kuten myös aamupalvelus omalla ajallaan –.” Siten kirkossa voidaan olla toimittamatta vigiliaa, jolloin vigilian korvaamat ehtoonjälkeinen ja puoliyöpalvelus luonnollisesti tulisivat toimitetuiksi suuren ehtoopalveluksen jälkeen ja aamupalveluksen edellä. Kuitenkin tekstin sanonnasta välittyy, että kyse on poikkeustilanteesta: tilapäisluontoisesta kyvyttömyydestä tai haluttomuudesta aikaansaada vigiliaa. Venäläisessä perinteessä niin kanonisessa kirkossa kuin vanhauskoisilla vigilian toimittamista jossakin muodossa (vaikka sitten raskaasti lyhennettynä) niinä päivinä, joiksi kirkkosääntö vigilian määrää, lienee pidetty itseään kunnioittavan temppelin hengellisen elämän syvyyden mittapuuna.

Jerusalemilaisessa jumalanpalvelusjärjestyksessä vigiliaa edeltää liturgisen vuorokauden päättävä IX hetken palvelus ja alkavaan vuorokauteen jo kuuluva vähäinen (tai pieni) ehtoopalvelus. Vähäisen ehtoopalveluksen rubriikit esitetään jumalanpalveluskirjoissa kaikiksi niistä päivistä, joiksi vigilia määrätään. Tämä lyhyt palvelus toimitetaan ilta-aterian edellä. Suomalaisessa käytännössä vähäinen ehtoopalvelus lienee harvinainen, eikä sen kaavaa ja tekstejä ilmeisesti ole julkaistu (joidenkin juhlapäivien tekstejä lukuunottamatta¹²). Typikonin luvussa 1 ilmaistaan, että palvelus toimitetaan ”ennen auringonlaskua”.

¹¹ Luvun 6 teksti ei sisälly Nikonin uudistusta edeltäviin slaavinkielisiin typikoneihin, mutta tämä ei tarkoita, etteikö aiempi käytäntö olisi ollut yleensä sama.

¹² Esim. *Veisatkaa Herralle* 1981, II: 347.

Sunnuntaivigilian ehtoopalvelus Sabbaan typikonissa ja suomalaisessa käytännössä

Seuraava taulukko esittää sunnuntaivigilian ehtoopalvelusosan kulun Sabbaan typikonin ja suomalaisten lähteiden mukaan varustettuna tämän kirjoittajan kommentteilla¹³ niiltä osin kuin suomalaiset lähteet tai käytäntö eivät vastaa typikonissa esitettyä kuvausta.

Sabbaan typikon ¹⁴	Suomalaiset lähteet ¹⁵ ja kommentit
Toimittava henkilökunta (viittausten mukaan)	
Kynttilänsytyttäjä/paraeklesiarkki [= ponomari/diakoni], esimies [= igumeni], ¹⁶ työvuorossa oleva [1.] pappi, oikea ja vasen kuoro, ekklesiarkki [= 1. diakoni], diakoni, kanonarkki [= esilaulaja], lukija, kellarinhoitaja.	Diakoni, pappi, veisaajat, lukija, kynttiläkantaja [= ponomari]. <i>Jerusalemilaiseen järjestykseen kuuluu kahden kuoron olemassaolo, mikä ei Suomessa toteudu kuin poikkeuksellisesti.</i>
Palveluksen edellä	
”Auringon hieman jo laskettua kynttilänsytyttäjä menee ja kumartaa esimiehelle. Sitten mentyään ylös hän soittaa suurta kelloa –.”	<i>Suomalaisissa lähteissä ei ohjeisteta vigilian aloituksen ajankohtaa. Yleensä vigilia alkaa kiinteästi klo 18 (± 1 tunti), eli suuren osan vuotta selvästi ennen auringonlaskua. Tästä ja päivän pituuden vaihtelusta seuraa, että vaikka vigilia toimitettaisiin täydellisesti, siitä ei voi muodostua läpi yön kestävää palvelusta.</i>
”Pappi noustuaan ylös kumartaa esimiehelle, ja mentyään hän tekee kolme kumarrusta: pyhien ovien edessä sekä molemmille kuoroille; veljille, jotka kaikki istuvat. Ja mentyään pyhään alttariin hän pukee ylleen epitrakiilin –. Ja näin hän suitsuttaa pyhän pöydän ristinmuotoisesti sekä koko alttarin. Ja avattuaan pyhäät ovet hän menee [paikalleen].”	”Diakonin avattua pyhän oven pappi ja diakoni tekevät kolme kumarrusta –.” ¹⁷
” <u>Kynttilänsytyttäjä</u> taas otettuaan keskellä kirkkoa seisovan kynttilänjalan lausuu suurella äänellä: ’Nouskaatte!’ –.”	” <u>Diakoni</u> menee pyhän oven kautta solealle ja lausuu: ’Nouskaamme. Siunaa, isä.’”
”Ja kuljettuaan pyhistä ovista [kirkkosaliin] pappi tekee pyhien ovien edessä	

¹³ Kommentit on osoitettu kursiivilla.

¹⁴ *Typikon* 1997, luku 2.

¹⁵ *Vigilia* 1956; *Sunnuntaivigilia* 1957; *Oktoehos* 1983.

¹⁶ Esimies ei varsinaisesti kuulu toimittavaan papistoon, eikä hänen läsnäoloaan ehdottomasti edellytetä.

¹⁷ Seuraavaan alaviitteeseen saakka *Vigilia* 1956, 153.

<p>suitsutusastialla ristinmerkin kuljettaen [sen] oikealle ja toiseen suuntaan ja menee ja suitsuttaa järjestyksessä pyhät ikonit – – sen jälkeen esimiehen ja molemmat kuorot siten kuin kuuluu, paraekkleziarkin kulkiessa hänen edellään kynttilänjalan kanssa. Kun pappi tekee ristinmerkin suitsutusastialla kumartaen kevyesti, kumartaa hänen kanssaan myös paraekkleziarkki. Hän menee eteishuoneeseenkin ja suitsuttaa asianmukaisesti myös siellä olevat veljet, ja taas palattuun kirkkoon ja asetuttuaan kummannin kuoron keskelle hän tekee suitsutusastialla ristinmerkin katsoen itään ja lausuu suurella äänellä: 'Herra, siunaa.'"</p>	<p><i>Suomalaisissa lähteissä ei erikseen mainita suitsutusta eteishuoneessa (joka nykyisistä kirkkoista yleensä puuttuu; siitä edustaa salin länsiosaa).</i> <i>Käytäntö, jossa pappi lausuisi "Herra, siunaa" alkusiunauksen edellä, lienee nykyään tuntematon.</i></p>
Alkusiunaus	
<p>"Ja sen jälkeen [pappi] suitsuttaa Kristus Vapahtajan kuvan ja Jumalansynnyttäjän sekä omalla paikallaan olevan esimiehen, ja mentyyän pyhään alttariin ja asetuttuaan pyhän pöydän eteen hän tekee suitsutusastialla ristinmerkin kolmesti. Ja sitten lausuu näin: 'Kunnia olkoon pyhälle, yksiolennolliselle, eläväksitekevälle ja jakaantumattomalle Kolminaisuudelle – –.'"</p>	<p>"Pappi, seisoen pyhän pöydän edessä, lausuu alkusiunauksen kohottaen suitsutusastiaa ja tehden sillä ristinmerkin."</p>
<p>"Ja aloittaa <u>esimies</u> tai <u>ekkleziarkki</u>: 'Amen. Tulkaa, kumartakaamme meidän kuningastamme Jumalaa...' matalalla ja hiljaisella äänellä. Sitten hän lausuu toisen [lauselman] hieman korotetummin: 'Tulkaa, kumartukaamme ja langetkaamme Kristuksen – –.' Sitten kolmannen korotetuimmalla äänellä, näin: 'Tulkaa, kumartukaamme ja langetkaamme itse Kristuksen – –.' Sitten erikseen: 'Tulkaa, kumartukaamme ja langetkaamme Hänen eteensä.'"</p>	<p>"Lausuttuaan edelleen 'Tulkaa, kumartakaamme...' pappi suitsuttaen kuninkaan oville tulee solealle ja suitsuttaa, diakonin käydessä edellä, ikonostaasin, kirkkokansan puoleen ja sitten ympäri kirkon."</p>
Alkupsalmi	
<p>"Ja sen jälkeen aloittaa korotetuimmalla äänellä <u>esimies</u> tai <u>ekkleziarkki</u> kahdeksannella sävelmällä: 'Kiitä, sieluni, Herra...' ei nopeasti ja suloäänellä, johon yhtyvät muut veljet. Ja liitelauselman:</p>	<p>"Veisaajat: Kiitä, sieluni, Herra... Alkupsalmia (104) veisattaessa pappi suitsuttaa diakonin käydessä kynttilä kädessä hänen edessään."¹⁸ <i>Suomalaisessa käytännössä psalmia</i></p>

¹⁸ Seuraavaan alaviitteeseen saakka *Vigilia* 1956, 8.

<p>'Kiitetty olet Sinä, Herra.' Sitten oikeanpuoleisen kuoron kakkoslaulaja: 'Herra, minun Jumalani, Sinä olet ihmeellisesti suuri. Kiitetty olet Sinä, Herra' kevyesti muiden veljien yhtyessä heihin."</p>	<p><i>ei aloita papisto. Maininnat psalmin esitystavasta ja sävelmäjaksoista puuttuvat, joskin tavanomaisen kreikkalaisen sävelmistön melodian voidaan osoittaa edustavan 8. sävelmäjaksoa. Psalmi on tapana lyhentää muutama in jakeisiin, kun se referenssilähteiden mukaan tulisi laulaa kokonaan.</i></p>
<p>"Pappi taas tulee ulos alttarista paraekkleziarkin kanssa. Tehtyään kolme kumarrusta pyhien ovien edessä he kumartavat esimiehelle ja sitten molemmille kuoroille samaan aikaan. Ja he menevät omille paikoilleen ja jäävät niille."</p>	<p><i>Typikonissa ei mainita suurta suitsutusta alkupsalmin aikana, sillä rubriikkien mukaan suitsutus on suoritettu aikaisemmin.</i></p>
<p>"Kun aletaan laulaa: 'Sinä olet kaikki taitavasti luonut' – –, silloin pappi tulee kuninkaanovien eteen epitrakiilissa ja avopäin seisten lukee ehtoorukokset."</p>	<p>"Suitsuttamisen päätyttyä pyhä ovi suljetaan, ja pappi menen pohjoisoven kautta solealle lukee pyhän oven edessä seuraavat ehtoorukokset."</p>
Suuri ektenia	
<p>"Kun psalmi on päätetty, [pappi] lausuu suuren ektenian – –."</p>	<p>"<u>Diakoni</u> lausuu suuren ektenian."¹⁹</p>
1. katisma	
<p>"Sitten stihologisoiimme kahdeksannella sävelmällä psalmin ensimmäisen katisman 'Autuas se mies' ensimmäisen antifonin; toisen ja kolmannen antifonin taas laulamme päivän sävelmällä. Kunkin antifonin jälkeen pieni ektenia ja loppulause."</p>	<p>"1. katisma: Autuas on se... Diakoni lausuu pienen ektenian." <i>Suomalaisissa vigialähteissä ei kuvata täsmällisesti, missä laajuudessa katisma lauletaan. Tavanomaista on laulaa valikoima jakeita katisman 1. jaksosta jollakin kiinteällä sävelmällä sen mukaan kuin nuottipainoksissa annetaan. 2. ja 3. jaksot jäävät siis pois.</i></p>
Avuksihuutopsalmi(t) ja -stikiirat	
<p>"Tavallisen stihologian lopun jälkeen kanonarkki tekee kumarruksen ja ilmoittaa oktoehoksen tai minean sävelmän. Me taas laulamme: 'Herra, minä huudan...' vuorossa olevalla oktoehoksen sävelmällä."</p>	<p>"Psalmi 141: Herra, minä huudan Sinua..." <i>Suomalaiset lähteet antavat ymmärtää, että ainoana avuksihuutopsalmia olisi Ps. 141, joka typistyy kahteen ensimmäiseen jakeeseen. Jerusalemlaisen järjestyksen mukaan avuksihuutopsalmi ovat Ps. 141, 142, 130 ja 117,²⁰ vaikkei kaikkia psalmeja luetella typikonissa. Nämä psalmiit siis tulisi laulaa tai stihologisoida kokonaisuudessaan ennen kyseisten psalmien niitä jakeita, jotka toimivat stikiroiden liitelauselmina.</i></p>

¹⁹ Seuraavaan alaviitteeseen saakka *Vigilia* 1956, 15, 17, 18.

²⁰ Rozanov 2002, 35.

”Kun on alettu laulaa ’Herra, minä huudan...’, silloin pappi tai diakoni suitsutaa, niin kuin tapana on, tehden kumarruksen esimiehelle.”	”Suitsutus alttarissa ja koko temppelissä.” <i>Psalmien lyhentymisen vuoksi suitsutusta koko temppelissä lienee käytettävissä olevan ajan puitteissa hankala toteuttaa.</i>
”Me taas edeskannamme kymmenen jätettä alkaen [jakeesta] ’Vie minun sieluni ulos vankeudesta...’ Ja laulamme kolme vuorosävelmän ylösnousemusstikiiraa ja neljä Anatolioksen stikiiraa ja kolme pyhän stikiiraa mineasta. ’Kunnia...’, pyhän [doksastikon], jos on. Jos taas ei ole: ’Kunnia... nyt...’, theotokion vuorosävelmän mukaan. Ja kun lausumme jakeen ’Sillä Hänen armonsa meitä kohtaan on voimallinen...’, sen laulavat molemmat kuorot yhdessä.”	<i>Avuksihuutostikiirat ja niiden liitelauselmat (10 stikiiraa, doksologian alku, doksastikon, doksologian loppu ja theotokion) kuvataan korrektilisti suomenkielisessä Oktoehoksessa.²¹ Minean tekstien avulla julkaisematta kaikkia stikiiroita tuskin voidaan laulaa. Asiaa ei auta, ettei slaavinkielisessä oktoehoksessa olevia Paavali Arnonilaisen stikiiroita Jumalansymnyttäjälle, jotka osoitetaan laulettaviksi päivän pyhän stikiiroiden puuttuessa, ilmeisesti ole suomennettu (niitä ei ole moderneissa kreikkalaisissa lähteissä).</i> <i>Seurakuntakäytännössä on tavallista laulaa vain yksi avuksihuutostikiira ensimmäiseen liitelauselman sekä theotokion, sen mukaan kuin Sunnuntaivigiliassa on nuotinnettu.</i>
Saatto	
”Silloin pappi tehtyään kumarruksen esimiehelle ja mentyään pyhään alttariin pukeutuu feloniin; me taas lausumme: ’Kunnia...’ Ja sitten suoritetaan saatto pyhien ovien ollessa avoinna, kantaen kahta kynttilänjalkaa, joissa on kynttilät, diakonin kantaessa suitsutusastiaa ja papin seuratessa tarkkaavaisena yllään feloni.”	”Viimeisen stikiiran jälkeen pyhä ovi avataan. Saatto suitsutusastian kanssa.” ²² (Tarkempi kuvaus saaton kulusta on <i>Vigilia</i> 1956:n sivuilla 154–155.)
Ehtooveisu	
”– – diakoni menee keskelle ja tehtyään suitsutusastialla ristinmerkin lausuu: ’Se on viisautta. Olkaamme vakaat.’ Ja me taas laulamme: ’Oi Jeesus Kristus...’ – – Pappi taas kumarrettuaan pyhien ovien edessä ja suudeltuaan niitä menee ja sulkee pyhät ovet.”	”Diakoni: Se on viisautta. Olkaamme vakaat. Veisaajat: Oi Jeesus Kristus...”

²¹ *Oktoehos* 1983.

²² Seuraavaan alaviitteeseen saakka *Vigilia* 1956, 18–20, 22, 25, 28.

Prokiimeni	
”– – diakoni lausuu: ’Ottakaamme vaarin.’ Pappi: ’Rauha olkoon teille kaikille.’ Ja taas diakoni: ’Se on viisautta. Ottakaamme vaarin.’ <u>Kanonarkki</u> tehtyään kumarruksen esimiehelle lausuu prokiimenin ja liitelauselmat. Laulajat taas laulavat päivän prokiimenin kuudennella sävelmällä: ’Herra on Kuningas. Hän on pukeut itsensä korkeudella.’ – – Lukija taas kädet sormista yhteen liitettyinä odottaa prokiimenin loppua seisten kirkon keskellä ja tehtyään kumarruksen menee omalle paikalleen.”	”Diakoni: Ottakaamme vaari. Pappi: Rauha olkoon teille kaikille. <u>Diakoni</u> : Se on viisautta. Prokiimeni ja lausuu prokiimenin. Prokiimenia veisattaessa pappi ja diakoni seisovat pyhän pöydän itäpuolella kasvot länteen päin. – – Pyhä ovi suljetaan.” <i>Typikonin mukaan siis prokiimenin lausuu kanonarkki, ei diakoni, ja pyhä ovi on suljettu jo aikaisemmin. Tätä käytäntöä en muista tavanneeni.</i>
Hartauden ektenia – Suo, Herra – Anomusektenia	
Sitten tultuaan [alttarista] diakoni lausuu ektenian: ’Lausukaamme kaikki...’ – – Loppulauseen jälkeen lausuu esimies tai oppinut lukija: ’Suo, Herra...’ Ja sitten diakoni: ’Kantakaamme iltarukouksemme Herralle.’ – –”	”Diakoni lausuu hartauden ektenian. – – Lukija: Suo, Herra – –. Diakoni lausuu anomusektenian.” <i>Seurakuntakirkoissamme hartauden ektenia on tässä tavallista jättää pois.</i>
Litania	
”Ja näin pappi tulee diakonin kanssa pohjoisovesta kahta kynttilänjalkaa heidän edellään kannettaessa; diakoni suitsutusastian kanssa meidän seurattamme perässä. Ja laulamme temppelin [Litania]stikiiran ja menemme eteishuoneeseen. Ja siellä diakoni suitsuttaa pyhät ikonit ja esimiehen ja kuorot siten kuin kuuluu ja jää omalle paikalleen, ja stikiiran jälkeen [lauletaan] ’Kunnia... nyt...’ ja theotokion.” <i>Litaniastikiiroista typikon mainitsee, että niitä lauletaan yksi sekä theotokion. Tämä tarkoittaa, että kun litaniastikiiroita on mineassa useampia, niitä käytetään minimin lisäksi vain liturgisen toiminnan kattamiseen tarvittava määrä. (Jos temppelin muistopäivälle ei ole litaniastikiiroita, niiden tilalla käytetään virreilmästikiiroita.)</i>	”Litaniastikiiroja veisattaessa pappi ja diakoni suitsutusastian kanssa menevät seuraten heidän edellään kannettavaa kahta kynttilää alttarin pohjoisoven kautta temppelin etuosaan [= eteläosaan].” <i>Suomalaisissa rubriikeissa ei ilmaista laulajien osallistuvan saattoon, ilmeisesti siksi, että myöhemmin aikoina Venäjällä tuli tavaksi sijoittaa laulajat kuoroparvelle klirossin sijaan.</i> <i>Vigilia 1956 (s. 156) ohjeistaa, että</i> ”Litania ja leipien siunaus <u>voidaan toimittaa</u> tavallisessakin sunnuntaipäivän vigiliassa – –”, ja toisaalla (s. 36) annetaan ymmärtää, että leipien siunaus toimitetaan vain juhlapäivinä. Ohjeistus lienee meillä luettu niin, ettei litaniaa normaalisti olisi. Tähän käytäntöön typikon ei tarjoa perustetta. <i>Jos vigiliaa ei toimiteta, suuressa ehtoopalveluksessa ei typikonin mukaan ole litaniaa²³ huolimatta vigiliakäsikirjan ohjeesta sivulla 156, jonka mukaan litania voisi tässä tapauksessa sisältyä</i>

²³ *Typikon* 1997, luku 7.

	<i>palvelukseen ilman leipiä siunausta.</i>
”Ja sen jälkeen diakoni lausuu kaikkien kuullen tämän rukouksen: ’Pelasta, Jumala, Sinun kansasi – –’ loppuun saakka. Kuoro: ’Herra, armahda’, 40 [kerta]. Diakoni: ’Vielä rukoilemme hurskaimman, itsevaltiimmän, suuren hallitsijamme keisari...’ jne. Kuoro: ’Herra, armahda’, 30. Diakoni: ’Vielä rukoilemme pyhimmän patriarkkamme...’ Jos on luostari: ’ja arkkimandriittamme (nimi)...’ Kuoro: ’Herra, armahda, 50. ’Vielä rukoilemme, että Jumala varjelisi kaupunkiamme, tätä pyhää luostaria sekä – –.’ Kuoro: ’Herra, armahda’, kolmesti. ’Vielä rukoilemme, että Herra Jumala kuulisi – –.’ Kuoro: ’Herra, armahda’, kolmesti. Sitten pappi lausuu: ’Kuule meitä, Jumala – –.’ Kuoro: ’Amen.’ Sitten [pappi] lausuu: ’Rauha olkoon teille kaikille.’ Diakoni lausuu: ’Kumartukaamme Herran edessä.’ Ja me kaikki kumarrumme ja luomme katseemme maahan. Pappi taas katsoen länteen rukoilee suurella äänellä: ’Oi ylen armollinen Valtias – –.’ Ja kun tämä on saatu päätökseen, me [lausumme]: ’Amen.’”	”Diakoni lausuu litanian ektenian: Pelasta, Jumala – –. Veisaajat: Herra, armahda. 40. [Diakoni:] Vielä rukoilemme pyhimmän patriarkkamme – –. Veisaajat: Herra, armahda. 50. [D:] Vielä rukoilemme, että Jumala varjelisi maattamme – –. Veisaajat: Herra, armahda. 3. [D:] Vielä rukoilemme, että Herra Jumala kuulisi – –. Veisaajat: Herra, armahda. 3.” [Ektenian jatko kuten typikonissa.] ²⁴ <i>Erona ekteniassa on itsevaltiasta koskevan anomuksen ymmärrettävä puuttuminen käytännöstämme. Sunnuntaivigilian (s. 12) ohjeen mukaan Herra, armahda lauletaan kahden ensimmäisen anomuksen jälkeen vain 12 kertaa.</i> <i>Joissakin paikoin Suomea lienee ollut yleistyessä ektenian aloittaminen hirtauden ektenian tavoin, kuten Violakisin laatimassa ”Kristuksen suuren kirkon” typikonissa esitetään. Tämä on paitsi meille vakiintuneen perinteen vastaista, myös sikäli ongelmallista, ettei Violakisin typikon sisällä vigiliaa, ja nykykreikkalaisessa seurakuntakäytännössä litanian on jokseenkin tuntematon.</i>
Virrelmästikiirat	
”Sitten päämme ylös nostaneina laulamme ylösnousemuksen [virrelmä-]stikiiran. Ja menemme pappia seuraten tempeliin laulaen myös loput ylösnousemuskikiirat – –; myöskin lausumme nämä liitelauselmat: 1. ’Herra on Kuningas – –’ 2. ’Niin pysy maanpiiri – –’ 3. Pyhyys on – –.’ ’Kunnia... nyt...’ ja theotokion.	”Virrelmästikiroja” <i>Typikonin vastaava kuvaus stikiiroista ja liitelauselmaista on Oktoehoksessa (slaavinkielinen pitää tältä osin yhtä suomalaisen kanssa; lisäyksenä typikonin sanontaan on viite päivän pyhän doksahtikonin laulamiseksi, milloin sellainen on), mutta suomalaiset lähteet eivät kohdenna stikiiroita kirkkosaliin paluuseen.</i>
Leipiä siunaus	
”Ja sitten tuodaan kynttilänjalat molemmilta sivuilta kaunistamaan nelijalkapöytä [tetrapodia], jolla ovat vehnäjyvät ja viisi leipää vadilla, joka meillä on tapana tuoda kirkkoon. Molemmilta sivuilta on kannettu myös kaksi astiaa, toisissa kahdessa viiniä ja toisissa öljyä. Viini seisoo	<i>Suomalaisessa (ja tavallisesti nykyvenäläisessä) käytännössä tetrapodi on valmistettu jo ennen vigilian alkua, ja litanian ektenia luetaan sen edessä.</i>

²⁴ Seuraavaan alaviitteeseen saakka *Vigilia* 1956, 28–36.

siis vasemmalla puolella ja öljy oikealla puolella. Sitten esimies lausuu: ’Herra, nyt Sinä lasket...’ ja lukija: ’Pyhä Jumala...’; ’Isä meidän...’ jälkeen loppulause: ’Sillä Sinun, Isä, Poika ja Pyhä Henki, on valtakunta...’”	
”Ja me laulamme Jumalansynnyttäjän päätöstoparin 4. sävelmällä: ’Iloitse, Jumalan Äiti...’ kolmesti.”	”Veisaajat: Amen. Iloitse, Jumalan Äiti... 3.” <i>Eräinä juhlapäivinä tämän troparin ohella tai sijaan lauletaan juhlan troparia juhlan asteesta riippuen. Jos vigiliaa ei toimiteta, suuressa ehtoopalveluksessa lauletaan em. sijaan sunnuntain tropari, pyhän tropari (jos on) ja theotokion.</i> ²⁵
”Sitten diakoni otettuaan papilta siunauksen suitsuttaa pöydän ristinmuotoisesti. Sitten samoin esimiehen, joka on paikallaan, ja papin. Ja vielä leivät etupuolelta samoin. Ja esimies tai pappi lausuu rukouksen suurella äänellä: ’Herra Jeesus Kristus, meidän Jumalamme, joka siunasi viisi leipää – –’ ja merkitsee [= siunaa ristinmuotoisesti] yhdellä leivällä muut leivät. Ja kun hän sanoo: ’Sinä itse siunaa’, hän myös osoittaa oikealla kädellään leipiä suuntaan: ’nämäkin leivät’; samoin [hän osoittaa] vehnäjyviä, viiniä ja öljyä: ’vehnäjyvät, viini ja öljy.’ Ja rukouksen jälkeen ’Amen’, sitten me laulamme: ’Siunattu olkoon Herran nimi nyt ja iankaikkisesti’ kolme kertaa 4. sävelmällä.”	”– – diakoni kolmesti suitsuttaa pöydän ympäri, jolle on siunattavaksi asetettu viisi leipää, vehnäjyviä, rypälewiiniä ja ruokaöljyä. Viimeksi diakoni suitsuttaa papin puoleen. Pappi taas ottaen käteensä yhden leivän tekee sillä ristinmerkin toisten leipiä yllä ja lausuu ääneen seuraavan rukouksen, jonka aikana hän oikealla kädellään osoittaa leipiä, vehnäjyviä, viiniä ja öljyä vastaavien sanojen ’nämäkin leivät...’ kohdalla.” ²⁶
Psalmi 34 ja ehtoopalveluksen päätös	
”Sitten psalmi 33 (34): ’Minä kiitän Herraa joka aika...’; sen me lausumme [sanoihin] ’ei mitään hyvää puutu’ saakka. Pappi taas mentyään kuninkaanovien eteen jää siihen, katsoen länteen. Ja psalmin päätyttyä hän lausuu: ’Herran siunaus tulkoon teille...’ Ja lukija: ’Amen.’”	”Lukija: Minä kiitän Herraa joka aika... (psalmi 34: 1–10).” <i>Seurakuntavigilioissamme psalmi jää yleensä pois. Venäläisessä käytännössä jakeet voidaan myös laulaa.</i> ”Pappi seisoo pyhän oven edessä ja psalmin lukemisen päätyttyä kääntyy kirkkokansan puoleen ja siunaten lausuu: Herran siunaus – –. <u>Veisaajat</u> : Amen.”

²⁵ Rozanov 2002, 37.

²⁶ Seuraavaan alaviitteeseen saakka *Vigilia* 1956, 36–37.

Ehtoopalveluksen jälkeen Sabbaan typikonissa <i>[Ohjeistus puuttuu suomenkielisistä lähteistä.]</i>	
”Ja [lukija] ilmoittaa lukukappaleen alun. ²⁷ Ja pappi: ”Pyhien isiemme esirukouksien tähden...” Ja pappi ja diakoni riisuvat jumalanpalveluspukunsa ja poistuvat [paikoilleen]. Ja niin istuvat kaikki omilla paikoillaan. Kellarinhoitaja taas otettuaan siunatut leivät ja paloitettuaan ne vadille jakaa niistä veljille sekä antaa jokaiselle yhden tasamittaisen kupillisen viiniä, esimiehestä alkaen viimeisiin, jotka luostarissa ovat. {Nytemmin tämä käytäntö on kirkoissa miltei lakannut.}”	
”Ja ryhdytään lukemaan Pyhien apostolien tekoja. Tiedä tämä: Että pyhästä pääsiäissunnuntaista aina kaikkien pyhien sunnuntaihin saakka leipien siunauksen jälkeen luetaan Pyhien apostolien tekoja. Vuoden muina sunnuntaipäivinä luetaan seitsemää apostolien lähetyksikirjettä ja neljäätoista pyhän apostoli Paavalin lähetyksikirjettä sekä pyhän apostoli Johannes Teologin ilmestystä. Kun kellarinhoitaja jakaa veljille leivät ja jokaiselle kupillisen viiniä, se on valvomisen vaivan vuoksi, kuten olemme alkuaan pyhiltä isiltä vastaanottaneet, ja mentyään tekemään yhteisen kumarruksen niiden kanssa, jotka häntä avustavat, kaksi rinnan pyhien ovien edessä sekä molemmille kuoroille samaan aikaan, menevät he pois. Sinä iltana taas leivän syöminen ja viinin nauttimisen jälkeen, siitä hetkestä lähtien, älköön kukaan mitään syökö pyhien ja puhtaimpien Kristuksen salaisuuksien vastaanottamisen tähden.”	
<i>Typikonissa on tämän jälkeen kryptinen huomautus, jolla tämä jääne agape-ateriasta tosiasiallisesti kumotaan toteamalla, että siunatut aineet jaetaankin aina tai lähes aina liturgiaa seuraavan aterian yhteydessä. Sen sijaan apostolisten kirjoitusten lukeminen toimeenpannaan nykyaikanakin esim. Laatokan Valamon luostarissa. Tämä lienee ainoa liturginen yhteys, jossa Ilmestyskirjan lukeminen kirkossa tulee kyseeseen.</i>	
Aamupalveluksen alku	
”Pyhien apostolien suurten tekojen lukemisen jälkeen paraekkleksiarkki menee ja soittaa suurta kelloa ja myös muita. Kun esimies ja kaikki veljet ovat nousseet, aloitetaan: ”Amen. Kunnia olkoon Jumalalle korkeuksissa – –”, kolmesti. Myös lausutaan: ”Herra, avaa minun huuleni – –”, kahdesti. Ja lausutaan heksapsalmi nopeasti ja hiljaisella äänellä. – –”	”Luetaan heksapsalmit kaikella tarkkaavaisuudella ja Jumalan pelvossa – –. – – Kirkonkellojen soitto tapahtuu ennen heksapsalmeja.” ²⁸ <i>Aamupalveluksen alun tarkka kulku löytyy erinäisistä suomenkielisistä jumalanpalveluskirjoista eikä poikkea typikonissa kuvattua.</i>

Voidaan sanoa, että sunnuntaivigilian suomalaiset lähteet ovat pääsääntöisesti melko uskollisia Sabbaan typikonin kuvaukselle siten, että vigilian rakenne pysyy typikonin kuvauksen raameissa. Selityksenä tälle lienee se, että typikon näyttää kokonaisuudessaan palvelleen referenssinä myös vigiliakäsikirjan laatijoille (tämä näkyy myös siten, että useat käsikirjan liiteosan toimitusohjeet on suoraan tai lievästi soveltaen käännetty typikonista). Suurimmat erot piilevät sanonnan täsmällisyydessä ja vallitsevien käytäntöjen vaikutuksessa: kirjassa

²⁷ Rozanovin (mts. 24) mukaan viittaus kohdistuu ehtoopalveluksen jälkeen luettaviin UT:n apostolisiin kirjoituksiin.

²⁸ *Vigilia* 1956, 39, 157.

mitä ilmeisimmin on haluttu lähestyä vakiintuneita liturgisia käytäntöjä, mitä voidaan pitää perusteltuna niissä oloissa, joihin käsikirja on tarkoitettu.

Merkittävimmät ja kukaties haitallisimmat eroavuudet sisältyvät suomalaiseen käsikirjaan ja muihin lähteisiin sisäänkirjoitettuihin lyhennyksiin.

Alkupsalmin laulamista tai stihologisoimista kokonaan ei ohjeisteta, eikä siihen ole julkaistu nuottimateriaalia, joskaan rubriikkimme eivät pakota lyhennykseen. Tilanne on heikompi ensimmäisen katisman kohdalla, joka ohjeiden puutteessa tyypistyy ensimmäiseen jaksoon.

Samoin missään kirjoissamme (!) ei tuoda esiin avuksihuutopsalmien lyhentämätöntä esitystapaa, mikä tekee sen noudattamisen jokseenkin mahdottomaksi (tällöinhän toimittaisiin piispainkokouksen hyväksymien jumalanpalveluskirjojen vastaisesti). Stikiroiden kohdalla tilanne on parempi, vaikkei minean stikiiroita ole julkaistu eikä kaikin osin tiettävästi suomennettu.

Kohtalainen heikennys vigiliapalveluksen juhlallisuuteen on litanian marginalisoiminen ”tavallisesta” sunnuntaivigiliasta puuttuvaksi, vaikkakaan rubriikit eivät varsinaisesti estä litanian sisällyttämistä. Litanian juhlavuutta, silloin kun se toimitetaan, voisi lisätä kuoron osallistuminen saattoon, mutta tätä mahdollisuutta ei kirjoissamme tuoda esille.

Vaikka vigiliakäsikirja sisältää viitteen psalmiin 34, viitettä ei ole *Sunnuntaivigilian* rubriikeissa, mikä lienee syynä psalmin ohittamiseen.

Ehtoopalveluksen jälkeinen ja aamupalvelusta edeltävä apostolisten kirjoitusten lukeminen ei sisälly suomalaisiin rubriikkeihin, mutta tätä käytäntöä tuskin olisi tarpeellista elvyttää kirkossamme. Muuallakin se on harvinaisen: sitä noudatettaneen lähinnä eräissä luostareissa. Jopa vanhauskoisten nykyisestä jumalanpalvelusperinteestä se tiettävästi puuttuu.

Lopuksi

Edellisen tarkastelun perusteella vigiliapalvelusten elävään todellisuuteen kirkkokunnassamme vaikuttavat suuremmissa määrin resurssien vajavaisuus ja lyhennysten totunnaisuus kuin rubriikkien etääntyminen traditiosta. Mikäli vigilioita, jotka kiistatta kuuluvat vastaanottamaamme ortodoksiseen perinteeseen, ylipäätään halutaan toimittaa, se edellyttää jatkossakin merkittäviä lyhennyksiä ja myönnytyksiä. Tästä riippumatta olisi ehkä eduksi laajemmin tiedostaa, millainen on vigilian lyhentämätön referenssimuoto. Toivoa sopii, että joissakin paikoin voisi esiintyä keskivertoa suurempaa liturgista harrastuneisuutta, jonka myötä ainakin joitain käytäntöömme pesiytyneitä jumalanpalveluselämää kuivettavia lyhennyksiä voitaisiin vastaisuudessa karsia.

Lähteet

A. Jumalanpalveluskirjat

Minia obččaja 2004. *Minia obččaja*. Moskva: Moskovskij srětenskij monastyr'.

Oktoehos 1983. *Sunnuntaipäivien kahdeksan sävelmäjaksosa. Oktoehos*. Joensuu: OKJ.

Oktoih" 2004. *Oktoih", sirěč' osmoglasnik*". Moskva: Izdatel'skij sovet Russkoj pravoslavnoj cerkvi.

Sunnuntaivigilia 1957. *Sunnuntaivigilia kahdeksansävelmistöineen*. Pieksämäki: OKJ.

Typikon" 1997. *Typikon", sīest' ustav*". S.-Peterburg: Obščestvo Svt. Vasilija Velikogo.

Služebnik" 1996. *Služebnik*". S.l.: Izdatel'stvo Moskovskoj Patriarhij.

Veisatkaa Herralle 1981. *Veisatkaa Herralle. Otteita kirkkovuoden juhlapäivien jumalanpalveluksista*. 2. p. Pieksämäki: OKJ.

Vigilia 1956. *Vigilia. Ehtoo- ja aamupalvelus juhla- ja arkipäivinä*. Pieksämäki: OKJ.

B. Muu kirjallisuus

Meyendorff, Paul 1991. *Russia, Ritual, and Reform. The Liturgical Reforms of Nikon in the 17th Century*. Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press.

Rozanov, Vasilij 2002. *Bogoslužebnyj ustav pravoslavnoj cerkvi*. Moskva: Izdatel'stvo Pravoslavnogo Svjato-Tihonovskogo Bogoslovskogo instituta.

Taft, Robert F. 1992. *The Byzantine Rite. A Short History*. Collegeville, MN: The Liturgical Press.